

I c 5

Åbo Akademi

Installations-

frie-

lämning

ÖVERTRYCK UR ÅBO AKADEMIS ÅRSSKRIFT 1922

DEN SVENSKA FOLKLIVSFORSK- NINGENS UPPGIFTER I FINLAND

INSTALLATIONSFÖREDRAG

AV

GABRIEL NIKANDER

ÅBO 1923

ÅBO TRYCKERI OCH TIDNINGS AKTIEBOLAG

Friexemplar 1924.

I c 5

Åbo Akademi

Installations föredrag

DEN SVENSKA FOLKLIVSFORSK- NINGENS UPPGIFTER I FINLAND.

INSTALLATIONSFÖREDRAG
AV
GABRIEL NIKANDER

Herr Prokansler, Herr Rektor, Ärade församling.

Då med den Kiseleffska professuren vid Åbo akademi ämnet folklivsforskning för första gången införes vid en nordisk högskola såsom ett fast representerat lärofack har jag trott det vara lämpligt att vid detta tillfälle lämna en översikt av denna disciplins historia i de germanska länderna samt att göra några antydningar om dess uppgifter i det svenska Finland.

Ordet folklivsforskning såsom namn på en vetenskaplig disciplin är helt nytt i svenska språket. Ännu för ett årtionde sedan användes termen folkkunskap i samma betydelse. Den forskning som ligger bakom dessa benämningar, har i skilda länder och tidevarv erhållit olika namn, men från 19:de seklets mitt har det engelska ordet folklore erhållit en internationell användning som beteckning på den vetenskapliga folklivsforskningen. I anslutning till denna term har i de nordiska länderna benämningen folkminnesforskning uppstått, på finska kansanrunoudentutkimus, folkdiktsforskning. I Tyskland kallas motsvarande vetenskap Volkskunde. Dessa nationella namnvariationer ha också något varierat själva begreppet, vartill jag skall återkomma i det följande.

Det vetenskapliga intresset för folklivet är en frukt av den romantiska väckelsen. Väl hade under en tidigare period, under humanismens stora tidevarv, män som tysken Konrad Celtes och svensken Olaus Magnus verkat för denna forskning, men dessa ansatser förkvävdes först av luthersk ortodoxi och senare av fransk klassicism, som behärskade litteraturen också i de germanska länderna. Den tidiga romantiken ville i opposition mot klassicismen förnya konstikten genom att uppsöka folkpoesien, detta alster av primitiva folks eller mindre civiliserade folklayers diktning och känsloliv. Den första impulsen kom från England, där forskare såsom Percy, Wood m. fl. riktade samtidens uppmärksamhet dels på den nordiska forndiktens gestalter, dels på de homeriska och de gammaltestamentliga sångernas friska originalitet. För svensk publik har Anton Blanck och i anslutning till honom Werner Söderhjelm klarlagt de engelska förromantikernas betydelse för det «götiska förbundets» uppkomsthistoria.

I Tyskland fann romantiken den kanske bäst förberedda jordmånen. Den geniale Herder hade från sin tidiga ungdom intresserat sig för folkpoesien och kort efter det Percy utgivit sin stora samling av gamla engelska sånger och ballader (1765) utfärdade han ett upprop för insamling av «Nationalieder». År 1773 skapade Herder termen Volkslied, som blivit ett mönster för talrika nya ordbildningar både inom tyskan och dess frändespråk.

Herders värdigaste efterföljare som folkdiktsforskare blevo bröderna Jacob och Wilhelm Grimm. Åren 1812—1814 utgävo dessa sin samling Kinder- und Hausmärchen, som satt djupa spår i många ungdomsgenerationers fantasiliv och gett upphov till tallösa efterbildningar. Senare riktade Jacob Grimm sin uppmärksamhet på den germanska mytologien och på allmogens sedvänjor inom rättslivets område, inom vartdera facket skapande epokgörande arbeten. Som religionsforskare erhöll han en efterföljare i Wilhelm Mannhardt, som påvisat växtlighetskultens djupa betydelse för de eu-

ropeiska folkens trosliv både under antiken och i nyare tid.

Engelska forskare beteckna ofta bröderna Grimm som grundläggare av den vetenskapliga folklivsforskningen, och tyskarna bruka gengälda denna uppmärksamhet med att erinra om Percys betydelse som Herders föregångare. I vartdera landet har mycket arbete nedlagts på denna forsknings utveckling. I England lancerades 1846 termen folklore — själv en analogibildning till de många tyska orden av typen Volkslied — som namn på den nya vetenskapen, och från 1878, då samfundet Folklore Society stiftades i London, har termen vunnit allt större användning både inom och utom England.

Till en början sattes ordet folklore i relation endast till den inhemska lägre befolkningen. Det betecknade i ordagrann översättning «folkets lära», d. v. s. allt det som hör till allmogens gamla seder och bruk, dess muntliga traditioner såsom sagor och visor samt dess tro och vidskepelse. Senare begynte man använda ordet icke allenast om forskningens objekt, utan också om vetenskapen själv. England med dess världsfamnande kolonialvälde har av gammalt varit den exotiska folklivsforskningens klassiska land, och med tiden utsträcktes området för den nya folkloreforskningen också till främmande världsdelar. Den forskning, som sysselsätter sig med komparativ behandling av etniska problem inom större geografiska områden, benämnes numera vanligen etnologi. Dock bör härvid anmärkas, att terminologien inom vår unga vetenskap är i beklaglig och besvärande grad vacklande.

Den jämförande etnologien upplevde på 1870-talet en förnyelse genom den darwinistiskt påverkade museidirektören E. B. Tylor och hans talrika efterföljare. Ett karakteristikum för folkloreforskningen i England är att den sysselsätter sig endast med de psykiska företeelserna i folklivet och avböjer att befatta sig med den materiella kulturen, såsom näringslivets och byggnadsskickets tekniska detaljer, I Tyskland fattas folklivet däremot som en helhet och Volks-

kundeforskningen sysselsätter sig såväl med materiell som med andlig kultur. Tyskarna taga vanligen begreppet Volkskunde i deskriptiv mening och förtydliga det genom tillägget «vergleichende», då de vilja gå utöver fäderneslandets gränser. Ytterligare lägger Volkskundeforskningen stor vikt vid att alla företeelser i folklivet skola på historisk väg följas så långt som möjligt tillbaka i tiden.

År 1891 bildades i Berlin «Verein für Volkskunde» och under de följande decennierna ha talrika lokalföreningar i samma syfte grundlagts i de tysktalande länderna. Många föreningar utge tidskrifter och andra publikationsserier. Den folkloristiska forskningen i Danmark och Norge har haft en relativt självständig utveckling med koncentrerad kring den muntliga folktraditionen eller folkminnena, som i främsta rummet omfatta visa, saga, sägen, ordstäv, gåtor och först i andra rummet folketro och sed o. s. v. Detsamma gäller i ännu högre grad om den livaktiga finska folkdiktsforskningen, som i själva sin benämning anger sitt huvudsakliga studieobjekt. I Sydsverige har samma riktning fått efterföljare, varemot det kring Nordiska museet i Stockholm, Artur Hazelius storslagna skapelse, uppstått en skola folklivsforskare, som mera anslutit sig till den engelska jämförande etnologien och även i sin mån till det tyska Volkskundebegreppet. Denna skola tenderar till att inom etnologien avskilja folkdikten såsom ett i någon mån fristående område med anslutning till litteraturhistoria och filologi, medan folklivet närmast måste undersökas enligt den jämförande etnologiens metoder. Riktningen lägger givetvis stor vikt vid den museala verksamheten, som tillvaratager materiella minnen av en gångens tids folkliv. Sedan början av 1870-talet ha landsmålsföreningarna i Sverige och Finland verkat också för folklivets utforskande.

Såsom universitetsämne blev folkloren tidigast representerad i de nordiska länderna. År 1886 blev Moltke Moe professor «i Folketraditioner» vid Kristiania universitet, i Köpenhamn blev Axel Olrik 1897 docent och 1913 professor

i «nordiske Folkeminder». I Helsingfors blev Kaarle Krohn 1898 docent och 1908 ordinarie professor i «finsk och jämförande folkdiktsforskning». Flere docenter och en e. o. professor ha senare blivit utnämnda här. Disciplinen har också blivit ett självständigt examensämne vid Helsingfors universitet. År 1910 blev en svensk lärjunge till Krohn och Olrik, C. W. v. Sydow, docent i nordisk och jämförande folkminnesforskning vid Lunds universitet och ämnet har senare blivit examensfack. I Uppsala existerar sedan 1909 en docentur i «svensk folklivsforskning», men till följd av innehavarens sjukdom har undervisningen i ämnet länge varit nedlagd. År 1918 stiftade greve v. Hallwyl en professur i «svensk och jämförande folklivsforskning» vid Nordiska museet i Stockholm. Vid åtskilliga tyska universitet finnas lärostolar, i vilkas benämning ordet Volkskunde ingår, och vid det tyska universitetet i Prag är en professur inrättad enbart för detta fack. Vanligen är ämnet förenat med tysk filologi eller germanistik och det utgör icke ett självständigt examensämne, men dess studium befordras genom att vederbörande examinatorer i tysk filologi fordra en kurs också i Volkskunde. Tysklands nuvarande politiska nödläge synes märkbart ha fördjupat intresset för det folkegna och därmed för Volkskundeforskningen.

Efter denna översikt av folklivsforskningen utomlands vill jag i korthet redogöra för vad som på området utförts i det svenska Finland och vad som ännu återstår att göra. Denna forskning har för det finska Finlands vidkommande rätt gamla anor. Porthan kände genom egen lektyr de engelska förromantikernas arbeten, och han liksom några av hans elever ägnade folkdikten och folktron stor uppmärksamhet. Tidens intresse för det exotiska bidrog till att det i främsta rummet blev den *finska* folkpoesien som uppmärksammades. Porthans ungdom hade förflutit i den svenska socknen Kronoby och han har efterlämnat några anteckningar om allmogemålet där, men något studium av svenska folkminnen har han veterligen icke bedrivit. Under den nya romantiska väckel-

sen hos oss på 1810-talet riktade sig på samma sätt all uppmärksamhet på den finska folkdikten, detta jungfruliga fält för nya och överraskande upptäckter. I Lönnrot erhöll denna folkdiktning en överlägsen samlare, och hans ungdomsbragd att ur olikartade sånger hopfoga nationaleposet Kalevala fick grundläggande betydelse för den finska kulturutvecklingen för en överskådlig framtid. Den svenska folkvisan i Finland uppmärksammades till en början av ingen. Då den slutligen upptäcktes, skedde det närmast av en tillfällighet. Några studenter, som ville samla finsk folkdiktning, vandrade våren 1843 ut från Helsingfors, men innan de hunnit utom svenskbygden, insjuknade en av dem, prästsonen Rancken från det finska Bjärnä. Under sin konvalescens begynte han utfråga sin svenska omgivning och fann också här folkpoesi. Fem år senare var han lärare vid Vasa gymnasium och publicerade i tidningen Ilmarinen en «till fosterlandsvänner» riktad uppmaning att insamla den svenska befolkningens minnen i dikt och sed. Under denna tid identifierades hos oss fosterländskheten oftast med finskheten och Ranckens upprop är märkligt därigenom att det kallar vår svenska allmoges för «delar av svenska folket» och talar om dess svenska nationalitet. Vi behöva icke sväva i okunnighet om källan till hans inspiration, ty han hänvisar i uppropet till en rad rikssvenskar, som i sig innefattar de bärande namnen inom det tidigare «götiska förbundet» och den samtida «fornforskningen» i Sverige, Geijer, Afzelius, Arwidsson, Rääf, Dybeck, Hyltén-Cavallius, Stephens o. a. Ranckens uppfattning av nationaliteten är tydligen den romantiska, som fordrar att folket som sitt dyrbaraste arv bör vårda folkpoesien och den nationella seden. Sannolikt är att han ägde stöd i den «bjärt-svenska» nationalanda, vilken då som nu levde i Österbottens kustbygder. Ranckens upprop blev inledningen till en långvarig verksamhet för insamling av svensk folkdikt och folksed. Genom att Rancken icke upprätthöll förbindelser med de vetenskapliga kretsarna i södra Finland fick hans arbete endast lokal betydelse för Österbotten.

Den som skulle skänka den nyländska ungdomen en ny syn på svenskheten var A. O. Freudenthal. I nyländska studentnationen framställde han 1859 sin åsikt att den svenska befolkningen ägde full hemorts rätt i Finland och att den lika väl som det finska flertalet utgjorde ett nationellt element i vårt land. Under studier i Sverige i början av 1860-talet kom han i beröring med den krets av romantiskt påverkade forskare, som Rancken omtalat i sitt upprop. År 1870 tog Freudenthal i nyländska avdelningen initiativ till insamling av folktraditioner i hemlandskapet. Resultaten ha publicerats dels i avdelningens «Album», dels i det stora samlverket Nyland.

Freudenthals studieområde var framför allt lingvistik, endast i mindre omfattning folkloristik. En vetenskaplig bearbetare av folkdikten var däremot C. G. Estlander, ehuru hans undersökningar mest rörde sig inom romanskt språkområde. Efter Svenska litteratursällskapets stiftelse år 1885 visade han stort intresse för våra svenskbygders folkloristiska utforskande, verksamt biträdd av Ernst Lagus. Härigenom lades grunden till sällskapets folkloristiska arkiv, som sedermera tillvuxit framför allt genom Lagus ihärdiga verksamhet. Detta arkiv är f. n. den största folkloristiska samling, som finns inom svenskt språkområde. År 1915 omfattade det enligt ett högst summariskt beräkningssätt omkring 63,000 nummer. Sällskapet har också upptagit utforskningen av allmogens materiella kultur. Dessa undersökningar ha dock bedrivits i ojämförligt mindre omfattning. På detta område äger Nordiska museet ett också proportionellt taget flerdubbelt större material.

Från år 1917 utger Litteratursällskapet det stora verket Finlands svenska folkdiktning, av vilket hittills 5 band utkommit, av vilka 4 omfatta gruppen sagor och ett «folkstro och trolldom». Emedan verket avser att publicera sällskapets folkloristiska samlingar i deras helhet, blir det synnerligen omfattande och kan väntas bli färdigt först efter en avsevärd tidrymd. Sedan 1906 har föreningen Brage verkat för till-

varatagande av våra folkminnen, främst i musik och dans. Föreningen har utgivit ett antal musikpublikationer och dessutom en serie av årsböcker. Föreningen har nyligen utvidgat sitt forskningsområde, så att det också skall omfatta folkdräkternas historia. Brage har inlagt stora förtjänster vid arbetet att åter göra de folkliga kulturvärdena levande för allmogen.

Den andliga folkkulturen har sålunda ägnats en omsorgsfull vård i det svenska Finland. Så har icke varit fallet med den materiella kulturen. Väl deltog på 1870-talet, då rikssvenskarna Hazelius och Retzius föredöme verkade väckande hos oss, också svenska studenter i arbetet för hopbringandet av Studentavdelningarnas etnografiska samlingar, men ingen svensk forskare har hittills professionellt ägnat sig åt museal verksamhet inom detta område. De nämnda samlingarna ha överlämnats till den etnografiska avdelningen vid Statens historiska museum i Helsingfors. Denna museiavdelning är synnerligen förtjänstfullt ordnad ur komparativt vetenskaplig synpunkt, men vid samlingarnas uppställning har man valt ett system, som icke låter svenskbygdernas allmogekultur framstå såsom ett helt för sig. Denna anordning är sålunda ur svensk-nationell synpunkt icke tillfredsställande och det är ett oavvisligt önskemål för vår folklivsforskning att rent svenska etnografiska samlingar skola skapas hos oss. Då varken tillgängliga penningmedel eller det i vår tid starkt decimerade beståndet av bevarade föremål hos allmogen tillåter grundandet av ett större centralt museum för hela Svensk-Finland, blir frågans sannolika lösning den, att varje landsdel får ett mindre landskapsmuseum. Genom en donation är grunden redan lagd till ett museum för det svenska Nyland på Hertonäs invid Helsingfors.

Österbottens museum i Vasa är visserligen avsett för de båda etnografiska grupperna i landskapet, men ledningen avser att vid den definitiva uppställningen av samlingarna hålla föremålen från svenska och finska bygder i sär, så att vardera nationalitetens egenart tydligt skall framträda.

Den livaktiga föreningen Brage i Vasa planerar dessutom ett svenskt friluftsmuseum, som kommer att komplettera samlingarna i landskapsmuseet. Förutsättningarna att åstadkomma något värdefullt äro i Österbotten större än i någon annan del av Svensk-Finland, ty allmogekulturen där har under sin blomstringstid överträffat den i södra Finland genom befolkningens skicklighet både i manlig och kvinnlig slöjd. Svensk-Österbottens landsbygd har därtill utgjort ett enhetligt bondeland med den kraftiga självkänsla hos befolkningen, som plägar finnas i landskap med en liknande historia och social struktur.

Huru Åbolands museifråga skall ordnas är ännu ovisst. Inom landskapet finnas N. O. Janssons samlingar från en begränsad grupp av socknar. Åbo stads historiska museum har enligt den ursprungliga ledningens intentioner icke ägnat den etnografiska forskningen större intresse, utan i huvudsak velat utgöra ett museum för de högre ståndens liv. Då sålunda ganska mycket återstår att göra innan de materiella folkminnena från Svensk-Finland kunna anses vara nödortfött tillvaratagna, är det att hoppas att den Kiseleffska professuren vid Åbo akademi skall kunna i en eller annan form biträda de lokala museerna uti deras arbete.

En uppgift, som direkt kan bearbetas härifrån, är undersökningen av vår allmoges bosättnings- eller bebyggelseförhållanden i äldre tid. Också i detta avseende utgör svenska Österbotten ett tacksamt arbetsfält. Bosättningen i landskapet har i äldre tid varit mycket gles, med snabb expansion under de senaste 200 åren. Man kan därför i historiska urkunder följa bebyggelsens framsteg från släktled till släktled. I hela det germanska Europa har stor uppmärksamhet ägnats åt de hithörande forskningarna, som röra sig dels om jordens fördelning mellan delägarna i byalagen, dels om bysamhällena och deras självstyrelse. Många av våra byar ha icke undergått sådana radikala skiftesreformer, som utomlands varit vanliga. De äro fortfarande av den typ, som hänförts till det yngre solskiftet,

och de erbjuda sålunda tillfälle att studera allmogens sociala liv i ett stadium, som i våra grannländer är övergivet sedan en längre tid. I Österbotten har i de stora byarna utbildat sig ett självstyrelsesystem, som i flere avseenden återgår till gammalsvensk grund och därför utgör ett intressant studieobjekt. Också inom det samhälleliga livet i något större kretsar, inom sockenförvaltningens ram, ha österbottningarna utbildat värdefulla självstyrelseformer, långt innan den allmänna kommunalstyrelsen såsom en frukt av utländska liberala idéer blev införd i vårt land. En undersökning av vår svenska allmoges sedvanerätt har dessutom betydelse för ett intressant problem i Finlands kulturhistoria, nämligen spörsmålet i huru stor utsträckning den finska befolkningen bevarat sin förkristna rättsuppfattning. Drag, som varken återfinnas i de rikssvenska lagarna eller hos vår svenska allmoge, torde i regeln kunna anses såsom ursprungligt finska.

Närmast Österbotten kommer i nämnda hänseenden Åland, som genom sitt insulärt avskilda läge och sin homogena bondebefolkning bevarat ålderdomliga drag i sitt folkliv och sina samhälleliga förhållanden. I samband med sedvanerätten står folkseden i övrigt, och även på detta område återstår ännu mycket forskningsarbete. Särskilt intresse påkallar den linje, som utstakades av Mannhardt och i våra dagar fortsatts av engelsmannen Frazer, insamlingen av primäruppgifter om fruktbarhetsbruk och växtlighetskult ävensom den vetenskapliga bearbetningen av detta material.

I mån av tillgängliga arbetskrafter och ekonomiska resurser bör man härifrån bearbeta uppgiften att beskriva det folkliga byggnadsskicket i Svensk-Finland. Slutligen bör jag nämna uppgiften att för de skilda landskapen åstadkomma monografier, som förena lokalhistoriska och etnografiska synpunkter, skrifter som tvivelsutan skola visa sig äga direkt värde för ortsbefolkningens hembygds känsla vid sidan av deras betydelse för forskningen.

Svenska Litteratursällskapet kommer sannolikt att framdeles som hittills främst värda sig om folkdiktningen, och det är att hoppas att den Kiseleffska professuren skall kunna främja utforskningen av den materiella allmogekulturen liksom av de folkliga sedvänjorna både inom tros- och rättslivets områden.

I början måste de undersökningar, som här kunna åstadkommas, bli företrädesvis deskriptiva, dock med beaktande av den allmänna etnologiens metoder, men så snart beståndet av fakta ökat genom lokalforskningen, kan vårt material med fördel användas för jämförelser med etnologiska fakta i Sverige å ena sidan och det finsk-ugriska området å den andra sidan. Språköar, och sådana äro de svenska landskapen i Finland, äga vanligen en konservativ karaktär och därför kunna värdefulla bidrag för den allmänna etnologien vinnas i våra svenskbygder.

